

o. Tomasz Maria Dąbek OSB

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie

**ZACHOWYWANIE PRAWA
PRZEJAWEM MIŁOŚCI BOGA I BLIŹNIEGO
W STARYM I NOWYM TESTAMENCIE**

W potocznym rozumieniu często przestrzeganiu prawa Bożego przeciwstawia się praktykowanie miłości wobec każdego człowieka. Wielu uważa je bowiem za skostniały system nakazów i zakazów ograniczający ludzką wolność i podporządkowujący jednostkę jakiemuś systemowi władzy cywilnej lub kościelnej. Ludzkie prawo jest ułomne, ale zawsze powinno być interpretacją Bożego prawa, które szanuje niezbywalną godność każdej istoty ludzkiej i wskazuje jej drogę do pełni życia i rozwoju.

Od pierwszych wieków istnienia Kościoła powtarza się wskazywanie na różnice między wymaganiami stawianymi religijnym ludziom w Starym i Nowym Testamencie, między surowym Bogiem i Sędzią a pełnym miłości Odkupicielem. Wydaje się, że takie ujęcia wynikają z niezrozumienia jedności całego Bożego Objawienia, które już na pierwszym etapie bardzo mocno podkreśla znaczenie miłości Stwórcy do człowieka. Odpowiedzią na nią ma być miłość człowieka do Boga, przejawiająca się w wypełnianiu Jego woli i przykazań, które On nadał ludziom, by ich życie było sprawiedliwe, godne i piękne. Dlatego nie można rozdzielać prawa i miłości, trzeba traktować przestrzeganie prawa jako wyraz miłości wobec Boga (pragnącego, by ludzie żyli według pewnego porządku) oraz innych ludzi. Prawo to określa, jak w stosunku do nich postępować sprawiedliwie, bez czego zaś nie może być prawdziwej miłości.

Z okazji jubileuszu Profesora Prawa Kanonicznego zastanowimy się nad związkiem prawa i miłości w Starym i Nowym Testamencie, ponieważ Boże Objawienie stoi u podstaw także kościelnego prawodawstwa, które nie stanowi jedynie systemu ludzkich sformułowań, lecz jest zastosowaniem Bożego prawa miłości do konkretnych sytuacji w życiu Kościoła oraz indywidualnych osób stworzonych na obraz i podobieństwo Boże (por. Rdz 1, 27).

PRZESTRZEGANIE PRAWA WYRAZEM MIŁOŚCI BOGA W STARYM TESTAMENCIE

W Księdze Powtórzonego Prawa zachowywanie przykazań jest wielokrotnie traktowane jako wyraz miłości człowieka do Boga, wdzięczności za Jego wielkie dary. Można powiedzieć, że „miłować Boga” i „zachowywać przykazania” to wyrażenia synonimiczne, stosowane obok siebie zgodnie z semickim sposobem wyrażania się, jakim jest paralelizm synonimiczny, tj. zestawianie podobnych sformułowań w celu zaakcentowania znaczenia prezentowanej historii. Podobnie i u nas stara zasada pedagogiczna głosi: „repetitio est mater studiorum”. Trzeba jednak zauważyć, że w natchnionych tekstach ów paralelizm nie sprowadza się tylko do prostego powtarzania, ale kolejne wyrażenia wzbogacają treść poprzednich, przyczyniając się do coraz lepszego rozumienia tego, co jest głoszone. Inny sposób przekazu – paralelizm antytetyczny – poprzez łączenie przeciwstawnych wyrażen, np. pokazywanie zła wynikającego z lekceważenia dobra, również uwydatnia sens nauki.

Po pierwszym przykazaniu Dekalogu jako jego uzasadnienie podane są słowa Boga: „Ja, Pan, twój Bóg, jestem Bogiem zazdrosnym, który karze nieprawość ojców na synach do trzeciego i czwartego pokolenia – tych, którzy Mnie nienawidzą, a okazuje łaskę do tysięcznego pokolenia tym, którzy Mnie miłują (וְלִשְׂמֹרֵי בְרִיתִי – l^ocōh^abaj) i przestrzegają moich przykazań (וְלִשְׂמֹרֵי מִצְוֹתַי – ũl^ocšōmrê mišwōtāw)” (Pwt 5, 9n). Zazdrosna miłość Stwórcy oczekuje na wzajemność – antropopatyczne wyrażenie wskazuje na wyłączność miłości Boga do człowieka i Jego pragnienie wzbudzenia podobnej miłości, która ma się objawiać poprzez przestrzeganie Boskich przykazań. Zapewnienie, że Boże błogosławieństwo jako nagroda za wierną miłość obejmuje tysięczne pokolenie było niezwykle sugestywne zwłaszcza dla ludzi mocno przywiązanych swą przynależność do zbiorowości, jaką jest rodzina. Natomiast stwierdzenie mówiące o karze za odrzucenie rozciągającej się tylko na trzy lub cztery pokolenia z jednej strony przekonuje o wadze zaangażowania człowieka, z drugiej – zwraca uwagę na wielokrotną przewagę Bożej dobroci nad sprawiedliwą pomstą¹.

¹ Por. S. Łach, *Księga Powtórzonego Prawa. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – eskursy*, Pismo Święte Starego Testamentu, t. 2, cz. 3, Poznań–Warszawa 1971, s. 134n. Trzy lub cztery pokolenia to potomkowie, których człowiek może jeszcze doczekać i widzieć ich życie, zatem kara nie tyle dotyczyłaby przyszłych pokoleń, ile dotykałaby bezpośrednio grzesznika oglądającego nieszczęście swej rodziny jako następstwo jego grzechu. Por. D. L. Christensen, *Deuteronomy 1 – 11*, World Biblical Commentary, t. 6A, Waco, Texas 1991, s. 111n; M. Weinfeld, *Deuteronomy 1 – 11*, The Anchor Bible 5 [dalej: AB] 5, New York–London–Toronto–Sydney–

Mojżesz, eksponując znaczenie Bożego wybrania i wynikające z niego obowiązki, mówi do Izraelitów: „Uznaj więc, że Pan, Bóg twój, jest Bogiem, Bogiem wiernym, zachowującym przymierze i miłość do tysięcznego pokolenia względem tych, którzy Go miłują i strzegą Jego praw” (Pwt 7, 9). Powinni oni uznać, że Bóg jest wierny, zachowuje przymierze, darzy łaską tych, którzy są Mu wierni, a karze lekceważących Go, o czym czytamy w następnym wersecie przywołanej Księgi. Nasze rozważania koncentrują się wokół przeświadczenia o tym, że ważne jest przede wszystkim strzeżenie praw nadanych przez Boga jako wyraz miłości i wdzięczności wobec Niego².

Podobną konstatację przedstawił Mojżesz w wypowiedzi, w której przykazanie miłości zostaje sformułowane szerzej, przez wyliczenie tego, co w człowieku najistotniejsze, a co powinno całkowicie zwracać się ku Bogu: „A teraz, Izraelu, czego żąda od ciebie Pan, Bóg twój? Tylko tego, byś się bał Pana, Boga swojego, chodził wszystkimi Jego drogami, miłował Go, służył Panu, Bogu twemu, z całego swojego serca i z całej swej duszy, strzegł poleceń Pana i Jego praw, które ja ci podaję dzisiaj dla twego dobra” (Pwt 10, 12n). „Bać się Pana”, „chodzić Jego drogami” to kolejne bliskoznaczne wyrażenia wobec sformułowań: „miłować Go”, „wypełniać przykazania”, „strzec poleceń”³.

Również w dalszej części Księgi Powtórzonego Prawa wódz Izraela wzywa do miłowania Boga poprzez wypełnianie Jego woli zapisanej w prawach, poleceniach i nakazach, podążanie drogami Pana, trzymanie się Go. W nagrodę za to postępowanie zesłany zostanie deszcz zapewniający urodzaj plonów oraz wypędzone będą narody, które dotychczas zamieszkiwały ziemię Kanaan:

Miłujcie przeto Pana, Boga swojego, i wiernie przestrzegajcie Jego praw, poleceń i nakazów po wszystkie dni (Pwt 11, 1).

Jeśli będziecie słuchać pilnie nakazów, które wam dziś daję, miłując Pana, Boga waszego, i służąc Mu z całego serca i z całej duszy, ześle On deszcz na waszą zie-

Auckland 1991, s. 293–300; R. Jasnos, *Teologia prawa w Deuteronomium*, Studia Pedagogiczne, Kraków 2001, s. 266n.

² Por. S. Łach, *Księga Powtórzonego Prawa...*, dz. cyt., s. 151; S. Wypych, *Pięcioksiąg*, Wprowadzenie w Myśl i Wezwanie Ksiąg Biblijnych, t. 1, Warszawa 1987, s. 182; D. L. Christensen, *Deuteronomy 1 – 11*, dz. cyt., s. 159n; M. Weinfeld, *Deuteronomy 1 – 11*, dz. cyt., s. 369–371; R. Jasnos, *Teologia prawa...*, dz. cyt., s. 247–249.

³ Por. S. Łach, *Księga Powtórzonego Prawa...*, dz. cyt., s. 164n; D. L. Christensen, *Deuteronomy 1 – 11*, dz. cyt., s. 205n; M. Weinfeld, *Deuteronomy 1 – 11*, dz. cyt., s. 435; R. Jasnos, *Teologia prawa...*, dz. cyt., s. 249–251; też, *Deuteronomium jako „księga” w kontekście kultury piśmienniczej starożytnego Bliskiego Wschodu*, Humanitas. Studia Kulturoznawcze, Kraków 2011, s. 265.

mię we właściwym czasie, jesienny, jak i wiosenny, a wy zbierzecie wasze zboże, moszcz i oliwę (Pwt 11, 13n).

Jeśli pilnie strzec będziecie wszystkich tych poleceń, które ja wam dziś nakazuję wypełniać – miłując Pana, waszego Boga, postępując według wszystkich Jego dróg i Jego się trzymając – wypędzi Pan wszystkie te narody przed wami i usunie narody większe i mocniejsze od was (Pwt 11, 22n)⁴.

Polecając wyznaczenie miast ucieczki, Mojżesz mówi o zwiększeniu ich liczby, jeżeli Izrael rozszerzy swoje terytorium w następstwie wierności Bogu: „Jeśli będziesz strzegł pilnie całego tego prawa, której ja ci dzisiaj przedkładam, miłując Pana, Boga swego, chodząc Jego drogami po wszystkie dni, wtedy dodasz jeszcze do tych miast dalsze trzy miasta” (Pwt 19, 9)⁵.

Wódz Izraela ukazuje rodakom właściwą drogę postępowania, prowadzącą do otrzymania Bożego błogosławieństwa: „Ja dziś nakazuję ci miłować Pana, Boga twego, i chodzić Jego drogami, zachowywać Jego polecenia, prawa i nakazy, abyś żył i mnożył się, a Pan, Bóg twój, będzie ci błogosławił w kraju, który idziesz posiąść” (Pwt 30, 16)⁶.

Jozue po dokonaniu podboju znacznej części Kanaanu powiedział do przedstawicieli pokoleń zajordańskich wracających na swoje ziemie: „Troszczcie się tylko pilnie o to, żebyście spełniali przykazania i prawo, które nakazał wam Mojżesz, sługa Pana: miłować Pana, Boga waszego, postępować zawsze Jego drogami, zachowywać Jego przykazania, przylgnąć do Niego i służyć Mu całym waszym sercem i całą duszą” (Joz 22, 5).

W ostatnim przemówieniu do ludu, stanowiącym jego testament, następca Mojżesza apelował także: „Troszczcie się bardzo o wasze życie, miłując Pana, Boga waszego” (Joz 23, 11)⁷.

⁴ Por. S. Łach, *Księga Powtórzonego Prawa...*, dz. cyt., s. 151; D. L. Christensen, *Deuteronomy 1 – 11*, dz. cyt., s. 159n; M. Weinfeld, *Deuteronomy 1 – 11*, dz. cyt., s. 369–371; R. Jasnos, *Teologia prawa...*, dz. cyt., s. 252–257.

⁵ Por. S. Łach, *Księga Powtórzonego Prawa...*, dz. cyt., s. 210; R. Jasnos, *Teologia prawa...*, dz. cyt., s. 270–272.

⁶ Por. S. Łach, *Księga Powtórzonego Prawa...*, dz. cyt., s. 265n; R. Jasnos, *Teologia prawa...*, dz. cyt., s. 261–265.

⁷ Por. S. Gacek, *Księga Jozuego. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – eskursy*, Tarnów 1993, s. 343n, 354; T. C. Butler, *Joshua*, World Biblical Commentary, t. 7, Waco, Texas 1983, s. 244n, 256; R. G. Boling, G. E. Wright, *Joshua*, AB 6, Garden City, New York 1982, s. 509n, 524n.

Podobne przesłanie zawiera Księga Nehemiasza. Na jej początku główny bohater zwraca się do Boga: „Ach, Panie, Boże niebios, Boże wielki i straszny, który zachowujesz przymierze i łaskę dla tych, którzy Cię miłują i zachowują Twoje przykazania” (Ne 1, 5), potwierdzając więc, że miłowanie Boga przejawia się przez zachowywanie Jego przykazań⁸.

Starszy Tobiasz, kierując do syna i całej rodziny ostatnie napomnienie, mówi przed śmiercią:

I cieszyć się będą ci, którzy miłują Boga w prawdzie, a popełniający grzech i nieprawość znikną z całej ziemi. A teraz, dzieci, przekazuję wam: Służcie Bogu w prawdzie i czyńcie to, co jest miłe przed Jego obliczem. Dzieciom waszym niech będzie nakazane wykonywanie sprawiedliwości i [dawanie] jałmużny. Niech pamiętają o Bogu i wielbią imię Jego w każdej chwili, w prawdzie i całą swą mocą (Tb 14, 7–9)⁹.

Najdłuższy w Psalterzu Psalm 119 jest dziękczynieniem, jakie pobożny Izraelita składa Bogu za Jego prawo – wielki skarb wierzących, wyraz woli Bożej i Jego łaskawości dla wybranego ludu (por. np. wersy 14.111.162). Na oznaczenie prawa autor używa ośmiu bliskoznacznych wyrażań, z których przynajmniej jedno występuje w każdym ze 176 wersetów, oprócz 122, prawdopodobnie skazonego. Przytoczmy wersety mówiące wprost o miłości autora do woli Bożej zawartej w Jego prawie i przykazaniach:

I będę się weselił z Twoich przykazań, które miłuję.
Wznoszę ręce moje
ku Twym przykazaniom,
które kocham,
i rozważać będę Twoje ustawy. [...]

⁸ Por. H. Langkammer, *Księgi Ezdrasza – Nehemiasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Pismo Święte Starego Testamentu, t. 5, cz. 2, Poznań–Warszawa 1971, s. 234–2372; J. M. Myers, *Ezra. Nehemiah*, AB 14, Garden City, New York 1965, s. 128–131; M. S. Wróbel, *Księga Ezdrasza. Księga Nehemiasza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Nowy Komentarz Biblijny. Stary Testament, t. 11, Częstochowa 2010, s. 165–168.

⁹ Por. S. Grzybek, *Księga Tobiasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Pismo Święte Starego Testamentu, t. 6, cz. 1, Poznań 1963, s. 100; C. A. Moore, *Tobit*, AB 40A, New York–London–Toronto–Sydney–Auckland 1996, s. 190, 237; M. Wojciechowski, *Księga Tobiasza czyli Tobita. Opowieść o miłości rodzinnej. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Nowy Komentarz Biblijny. Stary Testament, t. 12, Częstochowa 2005, s. 94, 107, 109, 111, 120, 122.

Jakże miłuję Prawo Twoje:
przez cały dzień nad nim rozmyślam. [...]
Nienawidzę ludzi chwiejnych,
a Prawo Twoje miłuję. [...]
Jak żużel oceniasz wszystkich występnych w kraju,
dlatego miłuję Twoje napomnienia. [...]
Przeto miłuję Twoje przykazania
bardziej niż złoto, niż złoto najczystsze. [...]
W ogniu wypróbowana jest Twoja mowa
i sługa Twój ją miłuje. [...]
Patrz, miłuję Twoje postanowienia;
Panie, w Twojej łaskawości zapewnij mi życie! [...]
Nienawidzę kłamstwa i wstręt mam do niego,
a Prawo Twoje miłuję. [...]
Moja dusza strzeże Twych napomnień
i bardzo je miłuje. [...]
Pragnę Twojej pomocy, o Panie,
a Prawo Twoje jest moją rozkoszą
(Ps 119, 47n.97.113.119.127.140.159.163.167.174)¹⁰.

Przytoczone teksty pokazują, jak ściśle przestrzeganie prawa, stanowiącego wyraz woli Boga, już w Pierwszym Przymierzu łączy się z miłością do Niego oraz do innych ludzi.

JEZUS GŁOSI NOWĄ SPRAWIEDLIWOŚĆ – PEŁNIENIE WOLI OJCA

Wcielony Syn Boży, Jezus Chrystus, przyniósł pełnię Objawienia stopniowo przygotowywaną w dziejach Izraela. Głosi On nową, doskonałą

¹⁰ Por. S. Łach, J. Łach, *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Pismo Święte Starego Testamentu, t. 7, cz. 2, Poznań 1990, s. 503–514. Komentatorzy zwracają uwagę na paralelę „słowo – tchnienie (duch)”: דָּבָר – dābār, אִמְרָה ‘imrah – por. Hi 15, 13; Ps 33, 6; 147, 18; Iz 34, 16. Inne synonimy Bożego prawa: תּוֹרָה tōrah, מִצְוָה mišwāh, מִשְׁפָּט mišpāṭ, פְּקֻדֹת piqūḏōt, עֲדוּת ‘ēḏūt, חֶק ihōq, l. mn. חֻקִּים ḥuqqīm – por. Ps 2, 7; 105, 10. Spora część (114 wierszy) tego psalmu zachowała się w tekstach odkrytych w Qumran – por. M. Dahood, *Psalms III (101–150)*, AB 17A, Garden City, New York 1984, s. 172n; G. Ravasi, *Il Libro dei Salmi. Commento e attualizzazione*, Lettura pastorale della Bibbia, t. 3, Bologna 1988, s. 433–499, zwłaszcza s. 470, 481, 485–488, 491, 495–498. Na temat różnych określeń prawa w Księdze Powtórzonego Prawa zob. R. Jasnos, *Teologia prawa...*, dz. cyt., s. 37–87.

sprawiedliwość, którą jest pełnienie woli Ojca. Jednak ten nowy etap nie przekreśla tego, co było uprzednio. Jezus w Kazaniu na Górze, zaraz po Błogosławieństwach, zwraca uwagę na związek swej nauki z dotychczasowym Objawieniem i wynikającymi z niego zobowiązaniami:

Nie sądźcie, że przyszedłem znieść Prawo albo Proroków. Nie przyszedłem znieść, ale wypełnić.¹⁸ Zaprawdę bowiem, powiadam wam: Dopóki niebo i ziemia nie przemina, ani jedna jota, ani jedna kreska nie zmieni się w Prawie, aż się wszystko spełni.¹⁹ Ktokolwiek więc zniósłby jedno z tych przykazań, choćby najmniejszych, i uczyłby tak ludzi, ten będzie najmniejszy w królestwie niebieskim. A kto je wypełnia i uczy wypełniać, ten będzie wielki w królestwie niebieskim.²⁰ Bo powiadam wam: Jeśli wasza sprawiedliwość nie będzie większa niż uczonych w Piśmie i faryzeuszów, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego (Mt 5, 17–20).

Prawo zachowuje zatem swoją wartość, lecz należy je rozumieć i realizować inaczej niż powszechnie szanowani wówczas nauczyciele religijni pośród faryzeuszów¹¹.

Wyjaśniając kolejne przykazania, Jezus wskazuje na ich najgłębszą treść i właściwy sposób ich wypełniania (Mt 5, 21–42)¹². Podsumowuje swą naukę w słowach:

Słyszeliście, że powiedziano: „Będziesz miłował swego bliźniego”, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził.⁴⁴ A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladowają,⁴⁵ abyście się stali synami Ojca

¹¹ Por. J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Pismo Święte Starego Testamentu, t. 3, cz. 1, Poznań–Warszawa 1979, s. 130–133; A. Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 1–13. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament, t. 1, cz. 1, Częstochowa 2005, s. 213–217; J. Gnilka, *Das Matthäusevangelium*, I, Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament [dalej: HTKNT] I, 1, Freiburg–Basel–Wien 1986, s. 142–149; H. D. Betz, *The Sermon on the Mount. A Commentary on the Sermon on the Mount including the Sermon on the Plain (Matthew 5, 3 – 7, 27 and Luke 6, 20–49)*, Hermeneia, Minneapolis 1995, s. 173–197 oraz T. M. Dąbek, „Dopóki niebo i ziemia nie przemina, ani jedna jota, ani jedna kreska nie zmieni się w Prawie, aż się wszystko spełni” (Mt 5, 18), [w:] „Pan moim światłem” (Ps 27, 1). *Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Jerzego Chmiela w 65. rocznicę urodzin*, red. W. Chrostowski, Warszawa 2000, s. 148–158. Szerzej o faryzeuszach zob. W. Rakocy, *Obraz i funkcja faryzeusza w dziele Łukasowym (Łk–Dz). Studium literacko-teologiczne*, Lublin 2000; tenże, *Faryzeusze. Historia – Ewangelie, Jak Rozumieć Pismo Święte*, t. 13, Lublin 2002.

¹² Por. H. Ordon, „Powiedziano przodkom... a ja wam powiadam” (Mt 5, 21–48). *Antytezy „Kazania na górze”, „Roczniki Teologiczne”, t. 51, 2004, z. 1, s. 79–92.*

waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych.⁴⁶ Jeśli bowiem miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią?⁴⁷ I jeśli pozdrawiacie tylko swych braci, cóż szczególnego czynicie? Czyż i poganie tego nie czynią?⁴⁸ Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski (Mt 5, 43–48).

Jest to wezwanie do naśladowania doskonałości Boga Ojca, troszczącego się o całe stworzenie, o wszystkich ludzi, niezależnie od ich moralnego poziomu.

Paralelny do powyższego tekstu zapis znajdujący się w Ewangelii św. Łukasza, w Kazaniu na Równinie, brzmi: „Wy natomiast miłujcie waszych nieprzyjaciół, czyńcie dobrze i pożyczajcie, niczego się za to nie spodziewając. A wasza nagroda będzie wielka i będziecie synami Najwyższego; ponieważ On jest dobry dla niewdzięcznych i złych.³⁶ Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny” (Łk 6, 35–36) – zatem doskonałość Ojca to Jego miłosierdzie. Podobnie uczy Syracydes:

Miłosierdzie człowieka – nad jego bliźnim,
a miłosierdzie Pana – nad całą ludzkością (Syr 18, 13)¹³.

Jezus bardzo mocno piętnuje niewłaściwe, formalistyczne podejście do prawa:

„Uchyliliście przykazanie Boże, a trzymacie się ludzkiej tradycji, <dokonujecie obmywania dzbanków i kubków. I wiele innych podobnych rzeczy czynicie>”.⁹ I mówił do nich: „Sprawnie uchylacie Boże przykazanie, aby swoją tradycję zachować.¹⁰ Mojżesz tak powiedział: «Czcij ojca swego i matkę swoją», oraz: «Kto zlorzeczy ojcu lub matce, niech śmierć poniesie». ¹¹ A wy mówicie: «Jeśli kto powie ojcu lub matce: *Korban*, to znaczy darem [złożonym w ofierze] jest to, co miało

¹³ Por. J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza...*, dz. cyt., s. 141–143; A. Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza...*, dz. cyt., s. 249–255; J. Gnilka, *Das Matthäusevangelium*, dz. cyt., s. 189–196; H. D. Betz, *The Sermon on the Mount...*, dz. cyt., s. 301–328, 604–614; F. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza, Wstęp – przekład z oryginału – komentarz, Pismo Święte Nowego Testamentu*, t. 3, cz. 3, Poznań–Warszawa 1974, s. 159–161; H. Schürmann, *Das Lukasevangelium*, I, HTKNT III, 1, Freiburg–Basel–Wien 1969, s. 354–360; F. Mickiewicz, *Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 1 – 11. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament*, t. 3, cz. 1, Częstochowa 2011, s. 351–356; P. W. Skehan, A. A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, AB 39, New York 1987, s. 286; O. Schilling, *Das Buch Jesus Sirach*, HB VII/2, Freiburg 1956, s. 83n.

być ode mnie wsparciem dla ciebie» – ¹² to już nie pozwalacie mu nic uczynić dla ojca ani dla matki. ¹³ I znoście słowo Boże ze względu na waszą tradycję, którąście [sobie] przekazali. Wiele też innych tym podobnych rzeczy czynicie” (Mk 7, 8–13; por. Mt 15, 3–9).

Sens powyższych słów jest klarowny: nie można przyjmować faryzejskiej interpretacji przepisów zwalniającej ze świadczenia pomocy rodzicom, jeśli ktoś zadeklarował, że złoży na ofiarę przeznaczone dla nich rzeczy. Taka deklaracja nie zobowiązywała do natychmiastowego przekazania obiecane go daru ani do przeznaczenia innych przedmiotów na potrzeby bliskich¹⁴.

Jezus uczy też, że wszystkie przykazania streszczają się w jednym podwójnym przykazaniu miłowania Boga nade wszystko, a bliźniego jak siebie samego (Mk 12, 28–34 par.)¹⁵. Zachowywanie przykazań jako podstawowego przejawu miłości do Niego i do Boga wyraźnie głosi ponadto w Ewangelii św. Jana, w mowie pożegnalnej po Ostatniej Wieczerzy:

Kto ma przykazania moje i je zachowuje, ten Mnie miłuje. Kto zaś Mnie miłuje, ten będzie umiłowany przez Ojca mego, a również Ja będę go miłował i objawię mu siebie. ²² Rzekł do niego Juda, ale nie Iskariota: „Panie, cóż się stało, że nam się masz objawić, a nie światu?”. ²³ W odpowiedzi rzekł do niego Jezus: „Jeśli Mnie kto miłuje, będzie zachowywał moją naukę, a Ojciec mój umiłuje go i przyjdziemy do niego, i mieszkanie u niego uczynimy. ²⁴ Kto nie miłuje Mnie, ten nie zachowuje słów moich. A nauka, którą słyszycie, nie jest moja, ale Tego, który Mnie posłał, Ojca” (J 14, 21–24).

Jeśli będziecie zachowywać moje przykazania, będziecie trwać w miłości mojej, tak jak Ja zachowałem przykazania Ojca mego i trwam w Jego miłości (J 15, 10)¹⁶.

¹⁴ Por. H. Langkammer, *Ewangelia według św. Marka. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Pismo Święte Nowego Testamentu, t. 3, cz. 2, Poznań–Warszawa 1977, s. 192n; R. Pesch, *Das Markusevangelium*, I, HTKNT II, 1, Freiburg–Basel–Wien 1977, wyd. 2, s. 372–377.

¹⁵ Por. S. Wronka, *Dwa czy trzy przykazania miłości (Mt 22, 34–40 i par.)?*, „Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Bibliistów Polskich”, R. VIII, 2011, nr 8, s. 375–393.

¹⁶ Por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, 3. Teil, HTKNT IV,3, Freiburg–Basel–Wien 1976, s. 91–94, 117; L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Pismo Święte Nowego Testamentu, t. 4, Poznań–Warszawa 1975, s. 318–320, 326; S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana rozdziały 13 – 21. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament, t. 4, cz. 2, Częstochowa 2010, s. 102n, 117n; H. van den Bussche, *Jean. Commentaire de l'Évangile spirituel*, Bruges 1967, s. 413–416, 426n; R. E. Brown, *The Gospel according to John XIII – XXI. Introduction, Translation, and No-*

Przestrzeganie przykazań jest niebudzącym wątpliwości znakiem, że czyjaś miłość wobec Boga jest prawdziwa jak miłość Jezusa do Ojca.

PEŁNIENIE WOLI BOŻEJ JAKO PRZEJAW MIŁOŚCI

Sam Jezus ciągle dawał przykład miłości Ojca, pełniąc Jego wolę:

Dlatego miłuje (ἀγαπᾷ) Mnie Ojciec, bo Ja życie moje oddaję, aby je znów odzyskać.

¹⁸ Nikt Mi go nie zabiera, lecz Ja sam z siebie je oddaję. Mam moc je oddać i mam moc je znów odzyskać. Taki nakaz (ἐντολήν) otrzymałem od mojego Ojca (J 10, 17–18).

Ojciec miłuje Syna, bo zachowuje Jego nakazy. Można w tym obrazie dostrzec miłość Prawodawcy i miłość Zachowującego prawo – dialog, w którym odpowiedzią na miłość jest czyn miłości – posłuszeństwo wobec Miłującego¹⁷.

W Ewangelii św. Jana Jezus wielokrotnie mówi o swej więzi z Bogiem, przejawiającej się przez pełnienie Jego woli, świadczące o prawdziwej miłości wobec Ojca:

Syn nie może niczego czynić sam z siebie, jeśli nie widzi Ojca czyniącego. Albowiem to samo, co On czyni, podobnie i Syn czyni (J 5, 19).

Mam świadectwo większe od Janowego. Są to dzieła, które Ojciec dał Mi do wypełnienia; dzieła, które czynię, świadczą o Mnie, że Ojciec Mnie posłał (J 5, 36).

Zabiegajcie nie o ten pokarm, który niszczy, ale o ten, który trwa na życie wieczne, a który da wam Syn Człowieczy; Jego to bowiem pieczęcią swą naznaczył Bóg Ojciec (J 6, 27).

[...] z nieba zstąpiłem nie po to, aby pełnić swoją wolę, ale wolę Tego, który Mnie posłał (J 6, 38).

tes, AB 29A, Garden City, New York 1970, s. 646–648, 681; B. Kl'uska, *Uczeń ikoną Chrystusa. Studium egzegetyczno-teologiczne Mowy pożegnalnej J 13, 31 – 16, 33*, Studia Biblica Lublinensia, t. 3, Lublin 2007, s. 191–195, 249n.

¹⁷ Por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, 2. Teil, HTKNT IV.2, Freiburg–Basel–Wien 1977, wyd. 2, s. 378–380; L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana...*, dz. cyt., s. 265; S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana rozdziały 1 – 12. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament, t. 4, cz. 1, Częstochowa 2010, s. 764; H. van den Bussche, *Jean. Commentaire de l'Évangile spirituel*, dz. cyt., s. 226–230, 236n, 252, 259n, 273n, 314–319, 335–338; R. E. Brown, *The Gospel according to John I – XII. Introduction, Translation, and Notes*, AB 29, Garden City, New York 1966, s. 218, 227, 267, 273, 292, 316, 351, 357, 364, 406–412, 492n.

Jak Mnie posłał żyjący Ojciec, a Ja żyję przez Ojca, tak i ten, kto Mnie spożywa, będzie żył przeze Mnie (J 6, 57).

Moja nauka nie jest moja, lecz Tego, który Mnie posłał (J 7, 16).

Gdy wywyższycie Syna Człowieczego, wtedy poznacie, że JA JESTEM i że Ja nic sam z siebie nie czynię, ale że mówię to, czego Mnie Ojciec nauczył.²⁹ A Ten, który Mnie posłał, jest ze Mną; nie pozostawił Mnie samego, bo Ja zawsze czynię to, co się Jemu podoba (J 8, 28–29).

Ja bowiem od Boga wyszedłem i przychodzę. Nie wyszedłem sam od siebie, lecz On Mnie posłał (J 8, 42).

Czyny, których dokonuję w imię mego Ojca, świadczą o Mnie.²⁶ Ale wy nie wierzycie, bo nie jesteście z moich owiec.²⁷ Moje owce słuchają mego głosu, a Ja znam je. Idą one za Mną,²⁸ a Ja daję im życie wieczne. Nie zginą na wieki i nikt nie wyrwie ich z mojej ręki.²⁹ Ojciec mój, który Mi je dał, jest większy od wszystkich. I nikt nie może ich wyrwać z ręki mego Ojca.³⁰ Ja i Ojciec jedno jesteśmy (J 10, 25–30).

[...] czemu wy [o Tym], którego Ojciec poświęcił i posłał na świat, mówicie: „Błuznisz”, dlatego że powiedziałem: „Jestem Synem Bożym”?³⁷ Jeżeli nie dokonuję dzieł mego Ojca, to Mi nie wierzcie!³⁸ Jeżeli jednak dokonuję, to choćbyście Mi nie wierzyli, wierzcie moim dziełom, abyście poznali i wiedzieli, że Ojciec jest we Mnie, a Ja w Ojcu (J 10, 36–38).

Nie mówiłem bowiem sam od siebie, ale Ojciec, który Mnie posłał, On Mi nakazał, co mam powiedzieć i oznajmić.⁵⁰ A wiem, że przykazanie Jego (ἐντολή αὐτοῦ) jest życiem wiecznym. To, co mówię, mówię tak, jak Mi Ojciec powiedział (J 12, 49–50)¹⁸.

Przykazanie nowe (ἐντολήν καινήν) daję wam, abyście się wzajemnie miłowali (ἵνα ἀγαπᾶτη ἀλλήλους), tak jak Ja was umiłowalem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie.³⁵ Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali (13, 34–35).

¹⁸ Por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, 3. Teil, dz. cyt., s. 47–51, 73, 95n, 129–131, 173n, 185, 256n, 285n, 384–387, 391–393, 528–530; L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana...*, dz. cyt., s. 197, 200n, 212, 215, 220, 227, 242, 245, 267–269, 297; S. Mędala, *Ewangelia według świętego Jana rozdziały 1 – 12...*, dz. cyt., s. 516n, 533, 583n, 591, 603n, 643, 690n, 703n, 778n, 782, 890; H. van den Bussche, *Jean. Commentaire de l'Évangile spirituel*, dz. cyt., s. 413–416, 426n; R. E. Brown, *The Gospel according to John XIII – XXI...*, dz. cyt., s. 751–754.

Czy nie wierzysz, że Ja jestem w Ojcu, a Ojciec we Mnie? Słów tych, które wam mówię, nie wypowiadam od siebie. To Ojciec, który trwa we Mnie, On sam dokonuje tych dzieł.¹¹ Wierzcie Mi, że Ja jestem w Ojcu, a Ojciec we Mnie (J 14, 10–11).

To jest moje przykazanie (ἡ ἐντολήν ἡ ἐμὴ), abyście się wzajemnie miłowali (ἵνα ἀγαπᾶτη ἀλλήλους), tak jak Ja was umiłowałem.¹³ Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich.¹⁴ Wy jesteście przyjaciółmi moimi, jeżeli czynicie to, co wam przykazuję.¹⁵ Już was nie nazywam sługami, bo sługa nie wie, co czyni jego pan, ale nazwałem was przyjaciółmi, albowiem oznajmiłem wam wszystko, co usłyszałem od Ojca mego.¹⁶ Nie wyście Mnie wybrali, ale Ja was wybrałem i przeznaczyłem was na to, abyście szli i owoc przynosili, i by owoc wasz trwał – aby Ojciec dał wam [wszystko], o cokolwiek Go poprosicie w imię moje.¹⁷ To wam przykazuję (ἐντέλλομαι), abyście się wzajemnie miłowali (ἵνα ἀγαπᾶτη ἀλλήλους) (J 15, 12–17).

Wszystko, co ma Ojciec, jest moje. Dlatego powiedziałem, że z mojego weźmie i wam objawi (J 16, 15).

Ja Ciebie otoczyłem chwałą na ziemi przez to, że wypełniłem dzieło, które Mi dałeś do wykonania.⁵ A teraz Ty, Ojcze, otocz Mnie u siebie tą chwałą, którą miałem u Ciebie pierwej, zanim świat powstał (J 17, 4–5).

Ojcze Święty, zachowaj ich w Twoim imieniu, które Mi dałeś, aby tak jak My stanowili jedno (J 17, 11).

Nie tylko za nimi proszę, ale i za tymi, którzy dzięki ich słowu będą wierzyć we Mnie;²¹ aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojcze, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili w Nas jedno, by świat uwierzył, żeś Ty Mnie posłał.²² I także chwałę, którą Mi dałeś, przekazałem im, aby stanowili jedno, tak jak My jedno (stanowimy).²³ Ja w nich, a Ty we Mnie! Oby się tak zespolili w jedno, aby świat poznał, żeś Ty Mnie posłał i żeś Ty ich umiłował, tak jak Mnie umiłowałeś.²⁴ Ojcze, chcę, aby także ci, których Mi dałeś, byli ze Mną tam, gdzie Ja jestem, aby widzieli chwałę moją, którą Mi dałeś, bo umiłowałeś Mnie przed założeniem świata (J 17, 20–24)¹⁹.

¹⁹ Por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, 3. Teil, dz. cyt., s. 59–61, 79n, 123–128, 155n, 196–198, 205n, 216–224; L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana...*, dz. cyt., s. 308n, 314, 327n, 342–344, 346–348; S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana rozdziały 13 – 21...*, dz. cyt., s. 82n, 98, 118–120, 152n, 155, 161–164; H. van den Bussche, *Jean. Commentaire de l'Évangile spirituel*, dz. cyt., s. 391n, 401n, 426–428, 450n, 454n, 458–461; R. E. Brown, *The Gospel according to John XIII – XXI...*, dz. cyt., s. 612–614, 632n, 681–684, 716n, 753n, 763n, 774–780; B. Kluska, *Uczeń*

Jedność Jezusa z Ojcem jest wzorem dla Jego uczniów. Jeśli będą starali się ją naśladować przez zachowywanie Bożych przykazań i wzajemną miłość – otrzymają największą nagrodę – stałe przebywanie ze Stwórcą. Będzie to najdoskonalsze wypełnienie zapowiedzi Starego Testamentu, który mówił o Bożym błogosławieństwie przez tysiączne pokolenia, rozumianym na ogół jako doczesna pomyślność, dla tych, którzy Go miłują i zachowują Jego prawa.

Bardzo wiele o związku miłości Boga i bliźniego z przestrzeganiem przykazań pisze także w swoim Pierwszym Liście św. Jan:

Po tym zaś poznajemy, że Go znamy,
jeżeli zachowujemy Jego przykazania.

⁴ Kto mówi: „Znam Go”,
a nie zachowuje Jego przykazań,
ten jest kłamcą
i nie ma w nim prawdy.

⁵ Kto zaś zachowuje Jego naukę,
w tym naprawdę miłość Boża jest doskonała.

⁶ Po tym właśnie poznajemy, że jesteśmy w Nim.
Kto twierdzi, że w Nim trwa,
powinien również sam postępować tak, jak On postępował.

⁷ Umiłowani,
nie piszę do was o nowym przykazaniu,
ale o przykazaniu istniejącym od dawna,
które mieliście od samego początku;
tym dawnym przykazaniem jest nauka, którą posłyszeliście.

⁸ A jednak piszę wam o nowym przykazaniu,
które prawdziwe jest w Nim i w nas,
ponieważ ciemności ustępują,
a jaśnieje już prawdziwa światłość.

⁹ Kto twierdzi, że żyje w światłości,
a nienawidzi brata swego,
dotąd jeszcze jest w ciemności.

¹⁰ Kto miłuje swego brata,
ten trwa w światłości
i nie może się potknąć.

¹¹ Kto zaś swojego brata nienawidzi,
żyje w ciemności

ikoną Chrystusa..., dz. cyt., s. 148–151, 179–181, 252–260, 321n; F. Gryglewicz, *Życie chrześcijańskie w ujęciu św. Jana Ewangelisty*, Attende Lectioni, t. 10, Katowice 1984, s. 154–169.

i działa w ciemności,
i nie wie, dokąd idzie,
ponieważ ciemności dotknęły ślepotą jego oczy (1 J 2, 3–11).

Dzięki temu można rozpoznać
dzieci Boga i dzieci diabła:
kto postępuje niesprawiedliwie, nie jest z Boga,
jak i ten, kto nie miłuje swego brata. [...]

My wiemy, że przeszliśmy ze śmierci do życia,
bo miłujemy braci,
kto zaś nie miłuje, trwa w śmierci. [...]

Dzieci,
nie miłujemy słowem i językiem,
ale czynem i prawdą! [...]

a o co prosić będziemy,
otrzymamy od Niego,
ponieważ zachowujemy Jego przykazania (ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν)
i czynimy to, co się Jemu podoba.

²³ Przykazanie (ἐντολή) zaś Jego jest takie,
abyśmy wierzyli w imię Jego Syna, Jezusa Chrystusa,
i miłowali się wzajemnie (ἀγαπῶμεν ἀλλήλους) tak,
jak nam nakazał (ἔδωκεν ἐντολήν).

²⁴ Kto wypełnia Jego przykazania,
trwa w Bogu, a Bóg w nim;
a to, że trwa On w nas,
poznajemy po Duchu, którego nam dał (1 J 3, 10.14.18.22–24).

Umiłowani, jeśli Bóg tak nas umiłował
to i my winniśmy się wzajemnie miłować.
¹² Nikt nigdy Boga nie oglądał.
Jeżeli miłujemy się wzajemnie,
Bóg trwa w nas
i miłość ku Niemu jest w nas doskonała. [...]

My miłujemy [Boga],
ponieważ Bóg sam pierwszy nas umiłował.
²⁰ Jesliby ktoś mówił: „Miłuję Boga”, a brata swego nienawidził, jest kłamcą,

albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi,
nie może miłować Boga, którego nie widzi.

²¹ Takie zaś mamy od Niego przykazanie,
aby ten, kto miłuje Boga,
miłował też i brata swego (1 J 4, 11–12.19–21).

Każdy, kto wierzy, że Jezus jest Mesjaszem,
z Boga się narodził;
i każdy miłujący Tego, który dał życie,
miłuje również tego,
kto życie od Niego otrzymał.

² Po tym poznajemy, że miłujemy dzieci Boże (ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ),
gdy miłujemy Boga i wypełniamy Jego przykazania (ἐντολάς αὐτοῦ ποιῶμεν),

³ albowiem miłość względem Boga
polega na spełnianiu Jego przykazań,
a przykazania Jego nie są ciężkie (1 J 5, 1–3).

Również w Drugim Liście przypomina wzajemną miłość stanowiącą Boże przykazanie:

A teraz proszę cię, Pani,
abyśmy się wzajemnie miłowali (ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους).
A pisząc to – nie głoszę nowego przykazania (ἐντολήν),
lecz to, które mieliśmy od początku.

⁶ Miłość zaś polega na tym,
abyśmy postępowali według Jego przykazań.
Jest to przykazanie,
o jakim słyszeliście od początku,
że według niego macie postępować (2 J 5–6)²⁰.

²⁰ Por. R. Schnackenburg, *Die Johannesbriefe*, HTKNT XIII, 3, Freiburg–Basel–Wien 1965, wyd. 3, s. 101–105, 110–121, 192–195, 197, 201, 205–109, 240n, 249–253, 311n; F. Gryglewicz, *Listy Katolickie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Pismo Święte Nowego Testamentu, t. 11, Poznań 1959, s. 361–369, 394n, 397, 399–404, 411n, 416–419, 447; R. E. Brown, *The Epistles of John. A New Translation with Introduction, Notes, and Commentary*, AB 30, Garden City, New York 1983, s. 248–292, 416n, 440n, 445–447, 451–453, 460–466, 480–484, 519–521, 532–541, 553–556, 562–567, 665–668, 683–685; T. Herrmann, *Miłość braterska w Pierwszym Liście św. Jana*, [w:] *Studia z biblistyki*, red. J. Łach, t. 3, Warszawa 1983, s. 208–345; J. Chmiel, *Lumière et charité d'après La Première Épître de Saint Jean*, *Studia Ecclesiastica*, t. 10, *Biblica 2*, *Dissertationes 9*, Rome 1971, s. 17, 117, 120–155.

Obok przytoczonych tu licznie wspaniałych fragmentów, ukazujących więź miłości i zachowywanie przykazań jako wyrazu Bożej woli i Jego prawa, trzeba wspomnieć także o tym, że święty Paweł wiele razy (przede wszystkim w Listach do Rzymian i do Galatów) przeciwstawiał dawny porządek zbawienia określane jako „Prawo” nowemu, w którym działa łaska Boża stanowiąca odpowiedź Boga na wiarę człowieka w zbawcze dzieło Chrystusa: „nie jesteście poddani Prawu, lecz łasce” (Rz 6, 14; por. np. Rz 2, 12 – 3, 31; 4, 13–25; 5, 12–21; 7, 1 – 8, 13²¹; 10, 4; Ga 3, 2–25; Ef 2, 15–3, 19; 4, 4n; 5, 1–6; Flp 3, 9–11; Tt 3, 9; Hbr 10, 1–10). Jednak tak rozumiane prawo u świętego Pawła to nie tyle Boże wymagania, ile faryzejska interpretacja Starego Testamentu, związana z mnożeniem zewnętrznych zwyczajów, które miały swoją wartość jako przejaw wiary i więzi Izraela z Bogiem. Natomiast kiedy Chrystus przyniósł pełnię Bożej prawdy i nowe prawo miłości, należy w wierze przyjąć Jego dary i żyć nowym życiem w Duchu Świętym, którego owocami są różne formy miłości bliźniego (por. Ga 5, 22n) – to jest właściwym wypełnieniem Bożego prawa²². Święty Paweł przypomina też nauczanie Chrystusa w odniesieniu do miłości bliźniego jako doskonałej realizacji prawa:

Nikomu nie bądźcie nic dłużni poza wzajemną miłością. Kto bowiem miłuje drugiego, wypełnił Prawo.⁹ Albowiem przykazania: „Nie cudzołóż, nie zabijaj, nie kradnij, nie pożądaj”, i wszystkie inne – streszczają się w tym nakazie: „Miłuj bliźniego swego jak siebie samego!”.¹⁰ Miłość nie wyrządza zła bliźniemu. Przeto miłość (ἀγάπη) jest doskonałym wypełnieniem Prawa (πλήρωμα οὖν νόμου) (Rz 13, 8–10).

Bo całe Prawo (πᾶς νόμος) wypełnia się (πεπλήρωται) w tym jednym nakazie: „Będziesz miłował (ἀγαπήσεις) bliźniego swego jak siebie samego” (Ga 5, 14)²³.

²¹ Por. mój artykuł – T. M. Dąbek, *Prawo Ducha, które daje życie w Chrystusie Jezusie, wyzwoliło nas spod prawa grzechu i śmierci* (por. Rz 8, 2), „Analecta Cracoviensia”, R. XXVI, 1994, s. 173–191 – w którym przede wszystkim rozważałem nowość Jezusowego Prawa i jego ukierunkowanie na konkretną miłość do drugiego człowieka.

²² Szerzej o przygotowawczej roli Prawa jako nauki Starego Testamentu pisałem w artykule: T. M. Dąbek, „*Prawo stało się dla nas wychowawcą, [który miał prowadzić] ku Chrystusowi*” (Ga 3, 24), [w:] *Pan moją mocą i pieśnią* (Ps 118, 14). *Prace dedykowane Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Brzegowemu w 65. rocznicę urodzin*, Studia, t. 15, red. S. Hałas, P. Włodyga, Kraków 2006, s. 43–54.

²³ Por. K. Romaniuk, *List do Rzymian. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Pismo Święte Nowego Testamentu, t. 6, cz. 1, Poznań–Warszawa 1978, s. 254–256; H. Schlier, *Der Römerbrief*, HTKNT VI, Freiburg–Basel–Wien 1977, s. 394–396; E. Szymanek, *List do Galatów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Pismo Święte Nowego Testamentu, t. 6, cz. 2,

PODSUMOWANIE

Prawo nadane przez Boga stanowi wyraz Jego miłości do człowieka, sformułowanie zasad prowadzących do pełni życia i rozwoju istoty stworzonej na obraz i podobieństwo Boże, ale osłabionej przez upadek pierwszych ludzi. Dlatego wielkim nieporozumieniem jest, jeśli traktuje się je jako narzucony z zewnątrz system nakazów i zakazów ograniczających wolność jednostki, niszczących spontaniczność, swobodę, autentyczny stosunek wobec innych ludzi. Natchnione teksty wielokrotnie ukazują zachowywanie przykazań jako przejaw i dowód miłości Boga do człowieka, dobrą odpowiedź na nieskończoną miłość Stwórcy i Zbawcy.

Prawo Boże regulujące odniesienia do drugiego człowieka streszcza się w przykazaniu miłości. Tym też powinno się kierować wszelkie ludzkie prawodawstwo. Jako katolicy szanujemy prawo Kościoła, które zawiera wypracowane w ciągu wieków i stale uaktualniane zasady pomagające wprowadzać w życie miłość Boga nade wszystko, a bliźniego jak siebie samego. Jesteśmy wdzięczni znawcom prawa kanonicznego, którzy pomagają nam je lepiej rozumieć i mądrze stosować.